

MŰVÉSZETI OKTATÁS AZ ERDÉLYI ISKOLÁKBAN A TANULÓK SZEMSZÖGÉBŐL

ART EDUCATION IN TRANSYLVANIAN SCHOOLS FROM THE STUDENTS' POINT OF VIEW

Vargancsik-Thörök Krisztina Iringó

Abstract: Art education in Transylvanian state schools consists of music and fine arts lessons. Drama and dance appear only occasionally, in the form of an optional subject, at the request of the parents. At the same time, music and fine arts classes are present in an almost negligible proportion in the school activities of the students, despite the fact that the personality-shaping effect of music, drawing, painting and other artistic activities cannot be questioned. Most subjects in the curriculum aim exclusively at the intellectual development of the students, although one of the goals stated in the school curriculum is to enable students to express ideas, experiences, and feelings creatively through a variety of arts, including music and the fine arts beside literature. In order to accomplish this, it is essential for students to familiarise themselves with the tools of music and the fine arts as widely as possible and to make them use these tools with ease and confidence. But how can students acquire this knowledge within a school setting if art classes are present in a very low number of hours in the curriculum? What is one hour a week or even less enough for? In my research, I was curious to find out the opinion of Transylvanian students about art classes considered unimportant by curriculum and society.

Keywords: art education, state school, music, fine arts

1. Bevezetés

A művészeti oktatást az erdélyi közoktatásban az ének-zene és a képzőművészeti órák jelentik, hiszen a dráma és a tánc csak nagyon ritkán és esetlegesen, választható tantárgy formájában, szülői kérésre és támogatással jelenik meg mint lehetőség a diákok számára. Ugyanakkor az ének-zene és képzőművészeti órák szinte elenyésző arányban vannak jelen az erdélyi magyar diákok iskolai tevékenységében, annak ellenére, hogy a zene, rajz, festészet és egyéb művészeti ágak személyiségformáló hatását senki sem vonhatja kétségbe.

Alig vannak olyan tantárgyak a tantervben, amelyek nem kizárólag az értelmi fejlesztést célozzák, hanem kapcsolatot teremtenek a különböző kompetenciaterületek között, miközben hatnak az érzelmekre és az értelemre is. A tanterv értelmében az a cél, hogy a tanulók képesek legyenek elképzelések, élmények és érzések kreatív kifejezésére különböző művészetek által, ideértve az irodalom mellett a zenét és a képzőművészeteket is. Ehhez elengedhetetlen a zene és a képzőművészetek eszköztárának minél szélesebb körű megismerése és ezen eszközök könnyed és magabiztos használata a tanulók által. De hogyan tehetnek szert erre a tudásra iskolai keretek között a tanulók, ha a romániai kerettantervben nagyon alacsony óraszámokban vannak jelen a művészeti órák? Mire elég a heti egy vagy ennél is alacsonyabb óraszám?

Kutatásunkban a romániai magyar tanulók művészeti órákkal kapcsolatos véleményét mutatjuk be, hogy miért kedvelik a rajz- és zeneórákat, miben fejlődnek általuk, mit tudnak hasznosítani az ezeken szerzett ismeretekből, és milyen hatással vannak rájuk ezek az órák.

2. Elméleti megalapozás

2.1. A művészeti oktatás hatása a személyiségre

Számtalan kutatás irányul arra, hogy hogyan is hat a művészeti oktatás a személyiség fejlődésére. Jelen tanulmányban kizárólag az iskolai keretek között biztosított művészeti oktatás tanulmányozására szorítkozunk, de a későbbiekben érdekes lenne az iskolán kívüli lehetőségeket is feltérképezni.

Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education (Művészet a művészet kedvéért – A művészeti oktatás hatása) címmel 2013-ban jelent meg a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) támogatásában egy összefoglaló, amely kritikusan értékeli a művészeti oktatás hatását a különböző készségekre és áttekinti 1998-tól kezdődően a művészeti oktatásra vonatkozó eddigi kutatásokat 266 oldalon. (Winner, Goldstein és Vincent-Lancrin, 2013)

Hogy miért foglalkozik az OECD a művészeti oktatással? A magas szintű művészeti oktatásban részesülő egyének nagyon fontos szerepet játszanak az innovációban, és az innováció a gazdaságban nagy jelentőséggel bír, legyen szó újszerű termékekről, technológiákról vagy módszerekről. A termékinnovációban alkalmazott felsőfokú művészeti oktatási háttérrel rendelkező egyének aránya 35% feletti nemzetközi szinten, ennél csak a mérnöki és számítástechnikai végzettségük aránya magasabb, de az sem éri el a 40%-ot (Avvisati, Jacotin és Vincent-Lancrin, 2013). De vajon csak a felsőfokú művészeti végzettséggel rendelkezők vannak ilyen szerencsés helyzetben az elhelyezkedés és a gazdaságfejlesztés szempontjából, vagy a közoktatásban fellelhető művészeti oktatás is segít lefektetni az alapokat egy kiegyensúlyozott és hatékony személyiség irányába?

A vizsgálatok jelentős része úgy tekint a művészeti oktatásra, mint a tanulási folyamat egy olyan összetevőjére, amely hozzájárul az oktatás hatékonyságának növeléséhez. Murfee már 1993-ban kijelentette, hogy a művészeti oktatásnak jelentős hatása van az iskolai sikerességre (Murfee, 1993, 3), azaz ha a sok reál és humán, nagyrészt elméleti tantárgy mellett a művészeti tantárgyak is jelen vannak az iskolai tananyagban, akkor az utóbbiak hozzájárulnak ahhoz, hogy az előbbiekből is jobb legyen a diákok teljesítménye. Ezt a felfogást erősítette meg Vaughn és Winner (2000) is, akik 10 éven keresztül vizsgálták az Amerikai Egyesült Államokban a SAT¹ (Scholastic Assessment Test) eredmények és az iskolai évek során a művészeti órákon való részvétel közötti összefüggést, és arra a következtetésre jutottak, hogy a művészeti oktatásban is részesülő diákok jobban teljesítenek, mint azok, akik nem tanultak művészeti tantárgyakat a középiskolában. A legjelentősebb pozitív hatása az eredményekre a dráma foglalkozásoknak, a második legerőteljesebb hatása pedig az ének-zene oktatásnak volt, de ezek a vizsgálatok nem teljes mértékben meggyőzőek, hiszen nem tudták kizárni vagy vizsgálni azt a nagyon sok más tényezőt, legyen az szociális (pl. a gyerek családjának anyagi háttere), pszichológiai (pl. a gyerek érzelmi, értelmi és társas készségei) vagy pedagógiai (pl. osztálylétszám, oktatási módszerek, pedagógus személyisége) jellegű, amely szintén befolyásolhatta a kapott eredményeket.

Elég-e önmagában egy művészeti ág gyakorlása, ahhoz hogy fejlesztesse magát? Kodály Zoltán szerint: „A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be” (Kodály, 1944, 155). Ezek alapján a zene egy olyan szükséglet, amely a személyiség fejlődéséhez járul hozzá, és nincs más, ami pótolhatná. Olyan lehetőségeket nyújt számunkra, amelyek túlmutatnak a

¹ A SAT eredmény egy 400 és 1600 közötti pontszám, amely alapján az Amerikai Egyesült Államok felsőoktatási intézményeibe lehet jelentkezni, és amelyet matematika, illetve szövegértés és írás teszt (Mathematics, and Critical Reading and Writing) valamint egy esszé megírása alapján, egy az iskoláktól független intézmény, a College Board állít ki 1926 óta.

verbális kommunikáción, az értelmén, egyszerre megfoghatatlan és sejtelmes, ahogyan kifejti hatását. Érzések generálása által fejez ki állapotokat, belső konfliktusokat, élményeket, erőforrásokat, melyeknek megfogalmazása más úton nagyon nehézkes, mondhatni lehetetlen. Az éneklés és a hangszeres játék által megvalósul a zenei átélés, ami a hangok és ezek hatásai közötti spontán emocionális összefüggéseknek köszönhető. Ez annyira a mindennapjaink része, hogy sokszor nem is tudatosan, hanem inkább észrevétlenül vezet el bennünket egy megfoghatatlan, távolabbi világba. Az érzelmek által képes a zene hatni a viselkedésünkre, személyiségünket formálja és akár döntéseinkben is befolyásol (Levitin, 2006).

A művészeti oktatás ilyen jellegű hatásait neurológiai vizsgálatok mentén elemzik (Zeki, 1999). Úgy a zene, mint a képzőművészetek szinte az összes agyi funkcióra hatással vannak, és – bár az osztott agyfélteke kutatások elsősorban a két agyfélteke közötti különbségekre helyezik a hangsúlyt – egyre többet hallani a két agyfélteke közötti együttműködés fontosságáról a kreativitás és problémamegoldás tekintetében. A képzőművészetek esetében például a tanulás során olyan kognitív, perceptuális és motoros agyi funkciók kell közreműködjenek egy alkotási folyamatban, amelyek igen erős agyféltekék közötti kapcsolatokat feltételeznek, és amelyek a kapcsolatok aktivizálódása után erőteljes alapot jelentenek a transzfer számára a tanulás és kreativitás terén (Tyler és Litkova, 2012). Egy tapasztalt és egy kezdő művész agyi tevékenységének fMRI szkennelrel való megfigyelése és összehasonlítása alkotás közben arra enged következtetni, hogy a kognitív folyamatok hálózata sokkal hatékonyabbá válik a felhalmozott szakmai tapasztalatok következtében (Solso, 2001). A zenetanulás esetében arra a következtetésre jutottak, hogy a gyerekkori zeneoktatás megalapozza azon kognitív agyi funkcióknak a működését, amelyek hozzájárulnak a hatékony tanuláshoz, ezáltal nő a diák önbizalma, és ez a tanuláshoz, valamint az iskolához való pozitív viszonyuláshoz vezet (Collins, 2020).

2.2. A művészetek helye a kompetencia alapú oktatásban

Napjainkban egyre nagyobb hangsúly kerül a kompetencia alapú oktatásra, a képességfejlesztésre, az ismeretátadásra épülő, tartalomfüggő oktatás pedig háttérbe szorul. Ennek megfelelően gazdagodik a kompetencia fogalma és átalakulnak a tantervek, az oktatás mikéntje is. De vajon ebben a folyamatban hol helyezkedik el a művészeti oktatás? Nő vagy csökken a jelentősége a tantárgyak rendszerében?

Ugyanakkor nagymértékű változatosságra is szükség van az iskolai tantárgyak tekintetében ahhoz, hogy a különböző érdeklődésű és tanulási stílusú tanulók sikerélményekre tegyenek szert az iskolában és ebben az önálló alkotó tevékenységnek (Knausz, Karlowits-Juhász, 2009), és így a művészeti óráknak óriási jelentősége van.

Több tudományág tanulmányozza a kompetenciát és ennek következtében a *kompetencia* fogalma is egyre bonyolultabb és tágabb módon értelmezhető, így nehéz pontosan meghatározni. A kompetencia alapú pedagógiai kultúra ezért a félreértések elkerülése végett kialakította a saját értelmezését, álláspontját a kompetencia fogalmáról. A kompetencia tudások, képességek és attitűdök sajátos rendszere, amely az egyén cselekvőképességét erősíti. A kompetencia kialakulása komplex folyamat, mely által az egyénben felhalmozódott ismeretek, képességek és attitűdök sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakulnak. Tehát a kompetenciaalapú oktatásnak is az ismeret képezi az alapját, de a középpontban a képességek és a készségek fejlesztése áll, amely alkalmazkodást feltételez a változó körülményekhez, környezethez, és ezáltal az életcélok eléréséhez, az egész életen át tartó tanuláshoz vezet (Nagy, 2010).

Az OECD 1997-ben indította útjára a kulcskompetenciákkal kapcsolatos nemzetközi kutatásokat, ezek rangsorolását, csoportosítását azóta több szempont alapján is elvégezték (INES² - nemzetközi indikátorfejlesztő projekt, amely a kereszttantervi kompetenciákat elemezte, majd a 2002-ig tartó

² INES – Indicators of the Education Systems – Az oktatási rendszerek mutatói

DeSeCo³ projekt három kategóriába sorolta őket: az autonóm cselekvéssel, az eszközök interaktív használatával és a szociálisan heterogén környezetben való működéssel kapcsolatos kompetenciák). 2006-ban az Európai Parlament elkülöníti a legfontosabb kompetenciákat, amelyeket kulcskompetenciáknak nevez. „A kulcskompetenciák azok a mindenki számára szükséges kompetenciák, amelyek támogatják a személyes önmegvalósítást, a társadalmi beilleszkedést, az aktív állampolgári létet és a munkába állást“ (Falus és Vajnai, 2012, 9). Az így meghatározott nyolc kulcskompetencia a legalapvetőbb az egyén életben való boldogulása szempontjából:

1. anyanyelvi kommunikáció,
2. idegen nyelvi kommunikáció,
3. matematikai kompetencia és alapvető kompetenciák a természet- és műszaki tudományok terén,
4. digitális kompetencia,
5. a tanulás elsajátítása,
6. interperszonális, interkulturális és szociális kompetencia, valamint állampolgári kompetencia,
7. kezdeményezőkézség és vállalkozói kompetencia és
8. kulturális tudatosság és kifejezőkézség.

A fenti lista minden eleme jelentős, hiszen valamennyi kulcskompetencia hozzájárul az egyén boldogulásához, de első pillantásra feltűnik, hogy csak nyolcadiknak, azaz utolsónak van feltüntetve a kulturális tudatosság és kifejezőkézség, amely a legszorosabban köthető a művészeti oktatáshoz. Ez a sorrendiség is árulkodik e kompetenciaterület társadalmilag megítélt fontosságáról, de lényeges, hogy szerepel a listán, hiszen az ezt megelőző listákon nem nevesítettek konkrétan a művészetekhez köthető kulcskompetenciát. Így bármikor lehet erre hivatkozni, amikor a művészeti tantárgyak fontosságáról beszélünk az életben való boldogulás kapcsán. Ugyanakkor az egyes kulcskompetenciák szoros kapcsolatban állnak egymással, kiegészítik egymást, összefonódnak. Ezért is nyer egyre inkább teret a komplex kompetenciafejlesztés, amely szembemegy a hagyományos tantárgyi megközelítéssel, és azt tűzi ki célul, hogy a diákok aktív, tapasztalati tanulás által koherens és számukra aktuális és fontos tudásra tegyenek szert (Vajnai, 2012).

2.3. A művészeti tantárgyak helye az romániai magyar oktatási rendszerben

A változatosságot illetően a jelenlegi kerettanterv egyáltalán nem kiegyensúlyozott, hiszen rengeteg elméleti tantárgyat tartalmaz a melléjük rendelt óriási tananyagokkal és nagyon kevés gyakorlati tantárgyat, ahol a tanultak alkalmazása, az alkotás, a tapasztalati tanulás kerülhetne előtérbe.

Elemi osztályokban a kerettanterv a magyar nyelven tanuló diákok esetében heti 23-25 órát határoz meg (a 2013-ban elfogadott 3.371-es Tanügyminisztériumi rendelet értelmében), amiből 2-2, majd IV. osztályban már csak egy-egy zene és mozgás, illetve vizuális művészetek és kézimunka óra. Ennek megfelelően előkészítő osztályban 18,18% a művészeti órák aránya az iskolában töltött időhöz viszonyítva, de ez az arány folyamatosan csökken, ahogy a tanulók nőnek: első és második osztályban 16,66%-ra, harmadik osztályban 12,5%-ra, negyedik osztályra már 8%-ra csökken (l. az 1. táblázatot).

1. táblázat. A művészeti órák aránya az elemi osztályokban

	Előkészítő osztály	Első osztály	Második osztály	Harmadik osztály	Negyedik osztály
Zene és mozgás	2	2	2	1	1
Vizuális művészetek és kézimunka	2	2	2	2	1
Kerettantervben meghatározott kötelező óraszám	22	24	24	24	25

³ DeSeCo – Defining and Selecting Key Competencies – A kulcskompetenciák meghatározása és kiválasztása

Művészeti órák aránya	18,18%	16,66%	16,66%	12,5%	8%
-----------------------	--------	--------	--------	-------	----

A gimnáziumi osztályokban a művészeti órák aránya tovább csökken, hiszen a 2016-ban elfogadott kerettanterv egy-egy zene és képzőművészet órát határoz meg, míg a heti óraszám 27 és 32 között mozog. Így ötödik osztályban 7,4%, hatodik osztályban 6,66%, hetedik osztályban 6,06%, nyolcadikban pedig 6,25% a művészeti órák aránya (l. a 2. táblázatot).

2. táblázat. A művészeti órák aránya általános iskolában

	Ötödik osztály	Hatodik osztály	Hetedik osztály	Nyolcadik osztály
Zenei nevelés	1	1	1	1
Képzőművészeti nevelés	1	1	1	1
Kerettantervben meghatározott kötelező óraszám	27	30	33	32
Művészeti órák aránya	7,40%	6,66%	6,06%	6,25%

3. táblázat. A művészeti órák aránya liceumi osztályokban

	Kilencedik osztály	Tizedik osztály	Tizenegyedik osztály	Tizenkettedik osztály
Művészeti nevelés	1	1	0-1	0-1
Kerettantervben meghatározott kötelező óraszám	35-36	35-36	35	35
Művészeti órák aránya	2,85-2,77%	2,85-2,77%	0-2,85%	0-2,85%

Líceumi vagy középiskolai osztályokban összesen egy óra áll a művészeteket oktató tanárok rendelkezésére a 2009-től érvényben lévő 3410-es Tanügyminisztériumi Rendelet alapján. Ezt rendszerint úgy osztják el, hogy heti egy zeneóra jut az első félévre és heti egy rajzóra a második félévre, vagy fordítva, és IX. és X. osztályban, illetve XI. és XII. osztályban már nem kötelező egyáltalán művészeti órákat beiktatni az órarendbe. Ez ahhoz vezet, hogy a művészeti órák aránya 3% alá csökkenjen IX-X. osztályban, majd teljesen eltűnjön (l. a 3. táblázatot).

A fentiek értelmében a diákok közoktatásban eltöltött éveik alatt alig találkoznak olyan tantárgyakkal amelyek a zenei vagy képzőművészeti ízlés kialakulásához járulnak hozzá, amelyek fejlesztik az esztétikai érzéket, képzelőerőt, kreativitást, zenei hallást, ritmusérzéklet, zenei memóriát, térlátást és ugyanakkor olyan általános személyiségjegyeket mint az érzékenység, önbizalom, empátia és mások.

Ugyanakkor számtalan kutatásban rámutattak, hogy a hatékony tanulás és az életben való boldogulás szempontjából nagyon fontos a tantárgyak közötti komplex kapcsolatok feltárása, annak biztosítása, hogy a tanuló megtapasztalhassa ezeket az összefüggéseket. „A tanuláshoz nem a világ szétbontása a célja, hanem épphogy abban kell segítenie a diákokat, hogy koherens személyes tudást tudjanak konstruálni” (Vajnai, 2012, 19), és ebben a személyes tapasztalatszerzés, az alkotás, a kipróbálás, a kísérletezés fontos szerepet játszik. Ilyen jellegű komplex kompetenciafejlesztést szolgáló tantárgyak nem igazán vannak jelen a romániai kerettantervben.

Az sem mellékes, hogy az iskolákban a különböző extrakurrikuláris tevékenységek formájában fellelhetők művészeteket is magukba foglaló tevékenységek, pl. kórusok, zenei önképzőkörök, drámafoglalkozások, amelyek kiegészítik, színesítik a fentiekben lefestett szegényes helyzetet.

3. A kutatás bemutatása

Kutatásunkban az romániai magyar közoktatásban résztvevő tanulók művészeti oktatással kapcsolatos attitűdjét vizsgáltuk, azaz arra kerestük a választ, hogy az alacsony óraszámok ellenére is kedvelik-e, hasznosnak tartják-e a diákok a művészeti órákat, illetve hogyan vélekednek a művészeti órákra szánt órakeret esetleges növelésével kapcsolatosan.

3.1. Célkitűzés és hipotézisek

Kutatásunk célja a romániai közoktatásban kínált művészeti tantárgyak, azaz az ének-zene és a vizuális művészetek vizsgálata volt, a tanulók szemszögéből. A téma aktualitása abban rejlik, hogy az említett tantárgyak kiemelkedő személyiségformáló hatással bírnak, fejlesztik az esztétikai érzéket, a zenei hallást, a ritmusérzékletet, a képzelőerőt, a kézügyességet, de mindezek ellenére nagyon alacsony óraszámokban jelennek meg a kerettantervekben, és amikor a diákok iskolai túlterheltsége merül fel, akkor ezeket a tantárgyakat próbálják még alacsonyabb óraszámra itélni.

Kutatási kérdéseink a tanulókat célozták, tőlük akartuk megtudni, hogy kedvelik-e a rajz és zeneórákat és ha igen, miért? Ezek az órák segítenek-e más tantárgyak tanulásában, hatással vannak-e a személyiségükre, segítenek-e érzelmeik kifejezésében, illetve szeretnék-e magasabb óraszámokban foglalkozni ezekkel a tantárgyakkal?

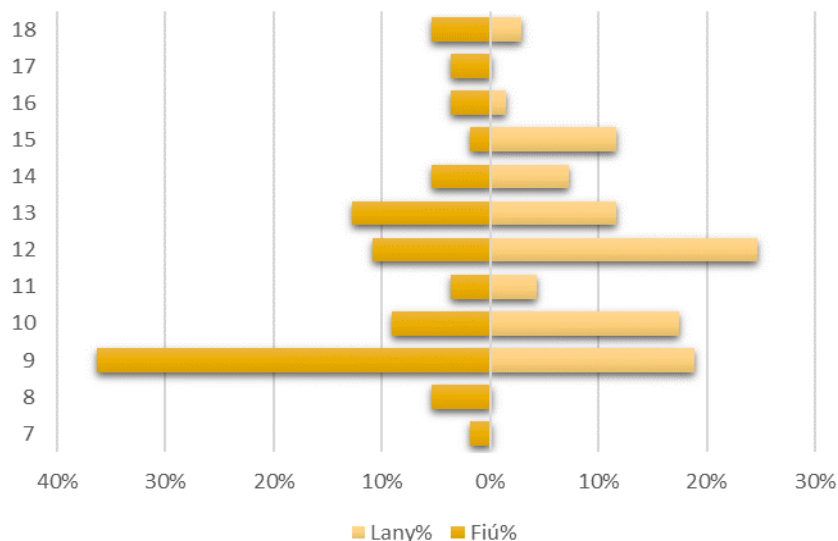
Feltételezésünk az volt, hogy a diákok kedvelik ezeket az órákat, mert több szabadságot adnak számukra, és felfogják a rajz és zeneórák jelentőségét, tantárgyközi kapcsolatait. Hipotéziseink közé tartozott az is, hogy a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő jellege eljut a diákok tudatáig, annak ellenére, hogy a szülők és az elméleti tantárgyakat oktató tanárok jelentős része mellékesnek tartja ezeket a tantárgyakat. Ugyanakkor azt feltételeztük, hogy szívesen tanulnák magasabb óraszámokban ezeket a tantárgyakat a diákok.

3.2. Módszerek és eszközök

A kutatásban felhasznált önkitöltős kérdőív 9 kérdésből állt, feleletválasztós és nyílt kérdéseket tartalmazott, és 2019 márciusa és májusa között került kitöltésre önkéntes kérdezőbiztosok segítségével. A kérdezőbiztosok véletlenszerűen látogattak el egy-egy elemi- vagy általános iskola, illetve líceum művészeti órájára és kérték fel az órán jelenlevő diákokat a kérdőívek kitöltésére. A kitöltés önkéntes alapon történt. A válaszok kvantitatív és kvalitatív módszerekkel kerültek feldolgozásra az SPSS statisztikai program segítségével.

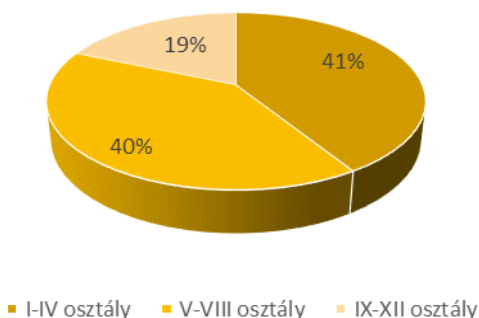
3.3. A minta ismertetése

A vizsgálat mintája Romániában, Erdély területén élő, magyar anyanyelvű és magyar nyelven tanuló 124 diákból állt. A megkérdezett tanulók csoportja 56%-ban lány, 44%-ban fiú. Korukat illetően 7 és 18 év közötti elemi, általános és középiskolai tanulók. Az alábbi ábrán a lányok és fiúk egy bizonyos korosztályon belüli eloszlása látható (1. ábra). A 9 évesek 26,61%, a 12 évesek 18,55% a 10 évesek pedig 13,71%-át teszik ki a mintának, tehát ők vannak jelen nagyobb arányban a kutatásban. Ezt az átlagéletkor is tükrözi, ami a jelen minta esetében 11 év és 7 hónap, a medián pedig 12.

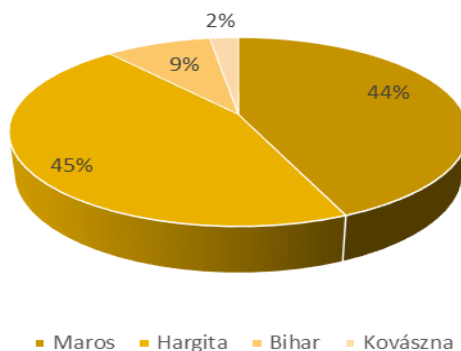
1. ábra. Lányok és fiúk aránya a korosztályokon belül

A minta 51 elemi – I–IV. osztályos – tanulóiból (41%), 50 általános iskolás (V–VIII. osztályos) tanulóiból (40%), valamint 23 középiskolás (IX–XII. osztályos) diákból (19%) állt (2. ábra).

2. ábra. A minta osztályok szerinti eloszlása

A megyék szerinti eloszlás tekintetében a megkérdezett tanulók jelentős része Maros (44%) és Hargita (45%) megyéből származik, de vannak közöttük Bihar és Kovászna megyéből is (3. ábra), illetve a helység típusának tekintetében 102 városban (82,3%), 22 pedig falun (17,7%) élő és tanuló diák.

3. ábra. A minta megyék szerinti eloszlása

4. A kutatás eredményeinek bemutatása

4.1 A tanulók ének-zene és képzőművészeti órákkal kapcsolatos véleménye

A Szereted-e a rajzórát? és Szereted-e a zeneórát? kérdésekre a megkérdezettek nagyon magas hányada igennel felelt. A zeneórát kedvelik magasabb arányban, azaz 96%-ban, míg a rajzórát 87,1%-ban. Ezt a két órátípust a következőkben külön-külön több szempontból is megvizsgáljuk. Feltehető a kérdés, hogy a többi tantárgyhoz képest mennyire kedvelik a tanulók a művészeti tantárgyakat, de erre nem tért ki a kérdőív.

A következőkben a tanulók képzőművészeti, majd ének-zene órákkal kapcsolatos véleményét mutatjuk be és elemezzük olyan konstans változók függvényében, mint az életkor, nem, osztály és helység.

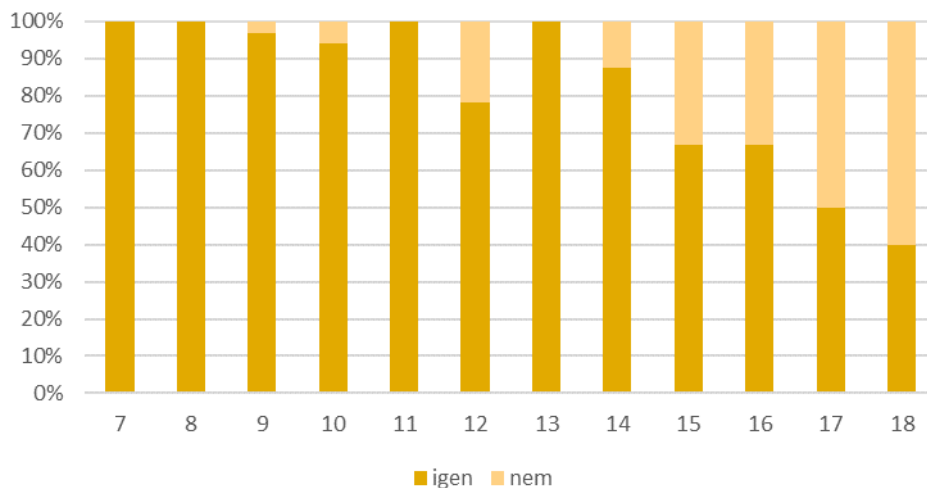
A megkérdezett tanulók 87,1%-a kedveli a rajzórát, ezen belül pedig elsősorban a vízfestéssel való festést, a rajzolást grafitceruzával, a szabad témaválasztást, a különböző technikák elsajátítását, a monogramkészítést, az absztrakt képeket, a tájképfestést, a 3D-ben való rajzolást és a műelemzést.

Hogy miért is kedvelik a rajzórát? Íme néhány a válaszaikból:

- egyszerűen jók, lazák;
- felszabadultan tehetem, amit szeretek;
- különleges dolgokat tanulunk;
- nem mérgesek a tanárok;
- ezeken az órákon megmutathatom a tehetségemet;
- kreatív lehetek;
- vidámabbak ezek az órák;
- megnyugtatnak;
- fejlesztik a kézügyességemet;
- úgy érzem, hogy művelődöm;
- gyorsabban telik az idő;
- kifejezhetem az érzelmeimet.

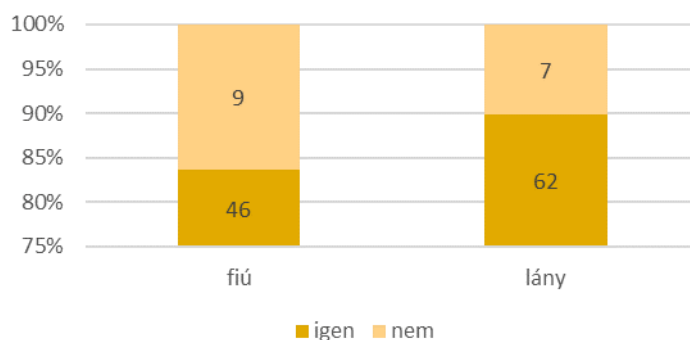
Érdekes megfigyelni, hogy összhangban az előző fejezetekben bemutatott elméletekkel, válaszaik egyaránt tartalmazznak a tantárggyal kapcsolatos technikai tudásban való fejlődést, illetve lelki, érzelmi, kulturális gazdagodást is.

A tanulók korának függvényében szignifikáns eltérés mutatkozik a rajzórák kedvelése terén. Minél nagyobb egy gyerek annál kevésbé kedveli a rajzórát (Pearson Chi-Square $t=25.537$, $df=11$ $p=0.008$). Míg a 7, 8, 9, 10, 11 évesek esetében ez az arány jóval 90% fölött van, többször a 100%-ot is eléri, addig a 12 évesek esetében 80% alá csökken és a 15, 16, 17, 18 évesek esetében fokozatosan csökken, mígnem eléri a 40%-ot (4. ábra). Egyik magyarázat erre az lehetne, hogy olyan mértékben csökken a rajz, festészet és vizuális nevelésre szánt órakeret, hogy a tanároknak nincs lehetőségük az alkotáshoz szükséges feltételeket megteremteni, témákat részletesen bevezetni, így csak apró technikai jellegű feladatokat adnak a diákoknak, amiket a szűk időkeret éppen hogy megenged, és amelyek nem alkalmasak az elmélyülésre, az érzelmek kifejezésére, a pillanat megélésére, így átalakulnak mechanikus feladatokká. A másik magyarázat az lehet, hogy az alacsony óraszám mellett a szaktanár (abban az esetben, ha szakképesített tanár tanítja a rajzot) rengeteg iskola és korosztály között kell hogy megossza idejét és figyelmét, így sehol sem tud kialakítani megfelelő tereket (szaktermek teljes hiánya az általános iskolák és elméleti líceumok szintjén), hiányoznak az eszközök és anyagok, nincs idő és alkalom a kísérletezésre, kevés az inspiráció.

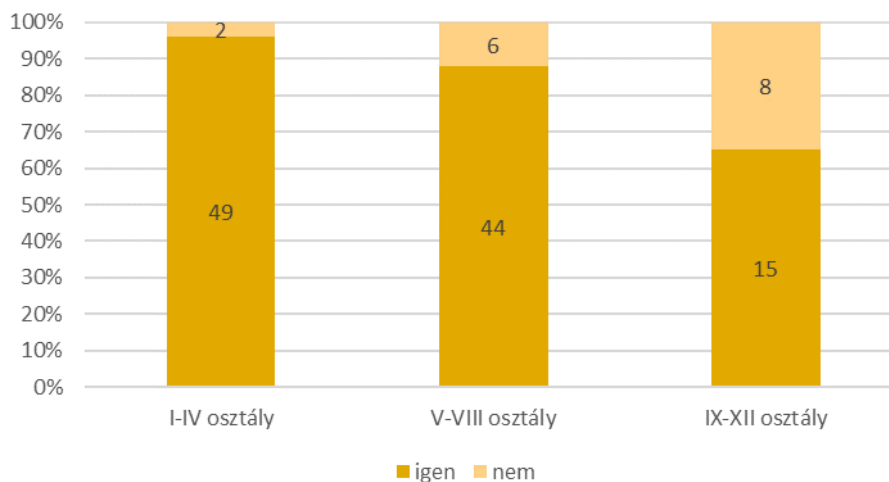
4. ábra. Rajzórák kedvelésének aránya és a korosztály közötti összefüggés (n=124)

A lányok magasabb arányban (88,71%) kedvelik a rajzot, mint a fiúk (80,43%), de ez az eltérés nem szignifikáns (5. ábra).

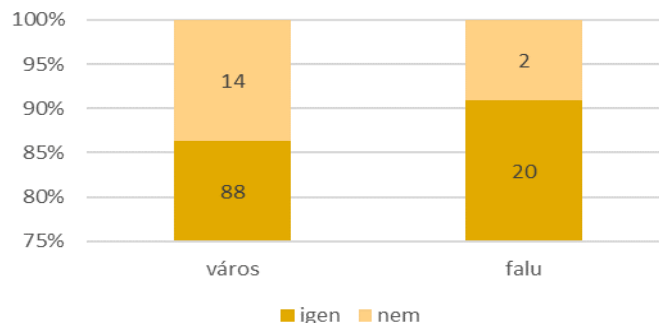
5. ábra. Nemek közötti eltérés a rajzórák kedvelésének tekintetében

Az elemi osztályos tanulók kedvelik leginkább a rajzot (96,08%), őket követik az általános iskolások (88%) és a középiskolások kedvelik legkevésbé, de azért ők is elérik a 65,21%-ot (6. ábra). Ez az összefüggés szignifikáns (Pearson Chi-Square $t=13.494$, $df=2$ $p=0.001$), tehát a tendencia, amit már a korosztályok esetében megfigyeltünk, beigazolódott a ciklusok esetében is.

6. ábra. Ciklusok közötti különbség a rajzórák kedvelésének tekintetében (n=124)

Városon és falun egyaránt magas azon tanulók aránya, akik kedvelik a rajzot, nincs számottevő különbség, de falun ez az arány valamennyivel magasabb (90,91%), mint városon (86,27%), amint az a 7. ábrán is látható.

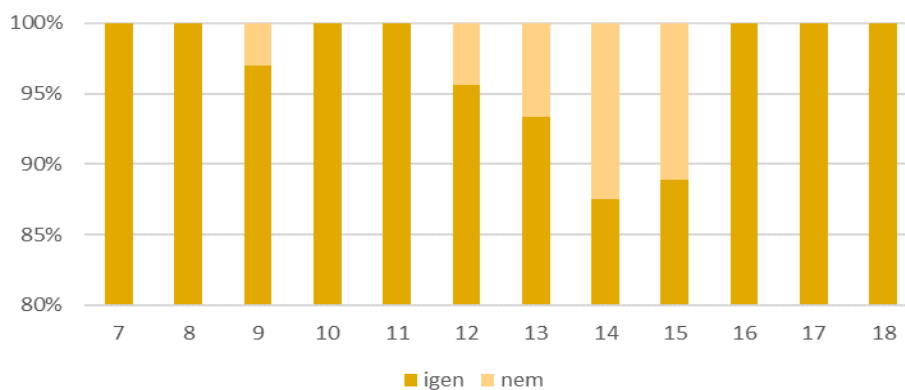
7. ábra. Helységi típusok közötti eltérés a rajzórák kedvelésének tekintetében

Az alábbiakban a romániai magyar tanulók ének-zene órával kapcsolatos véleményét mutatjuk be. A megkérdezett tanulók 96%-a kedveli a zeneórákat, ezen belül pedig elsősorban az éneklést, új ének tanulását, a zenehallgatást, a ritmusjátékokat, a kórusban való éneklést, a zeneelméletet, a szolmizálást, a kottairást, a hangszerekkel való ismerkedést, a xilofont, a kánonban való éneklést.

Hogy miért is kedvelik a zeneórákat? Íme néhány a válaszaikból:

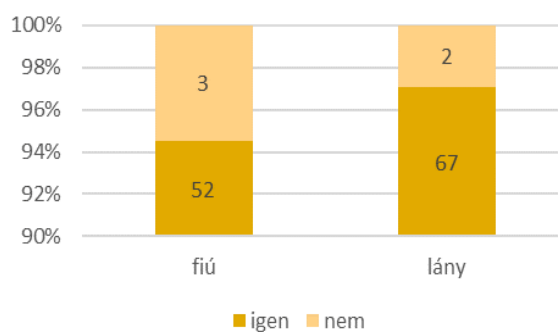
- mert fejleszti a hangunkat és a hallásunkat;
- amikor megtanulunk szépen egy darabot vagy egy kórusművet, az nagyon szépen szól, és még dicséretet is kapunk érte;
- javult a hallásom és megkedveltette velem a hegedülést;
- megmutathatom a tehetségemet;
- mert az éneklésben is ki lehet fejezni az érzelmeket;
- kötetlenebbek, mint más órák;
- fejleszti a koncentrációm és az általános műveltségemet;
- gondolkodásra készítetnek, és kicsikét elvonatkoztatnak a racionális világtól;
- mindig jó a hangulat.

Az életkor és a zeneóra kedvelése között nincs szignifikáns összefüggés, habár az alábbi (8. sz.) ábra alapján elmondható, hogy a kiskamaszok körében a legelterjedtebb, hogy nem szeretik ezt az órát, ez az arány nem éri el a 15%-ot (12 évesek 4,34%, 13 évesek 6,66%, 14 évesek 12,5%, 15 évesek 11,11%) (8. ábra).

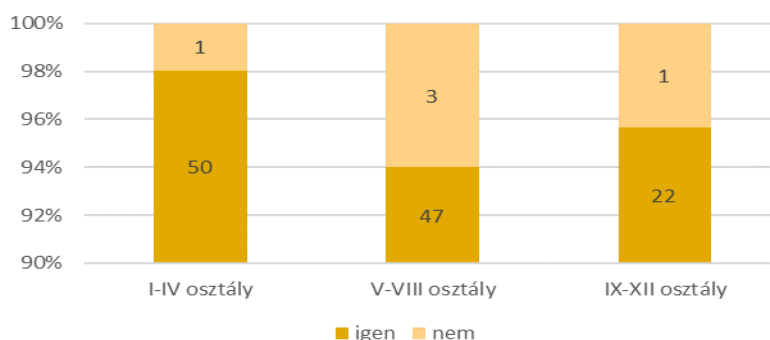
8. ábra. Zeneórák kedvelésének aránya és a korosztály közötti összefüggés (n=124)

A tanulók nemek szerinti eloszlása és a zeneórák kedvelése között nincs szignifikáns összefüggés, de a 9. sz. ábrán látható, hogy a vizsgált csoportban a lányok egyhén magasabb arányban (97,1%) kedvelik a zeneórákat, mint a fiúk (94,54%) (9. ábra).

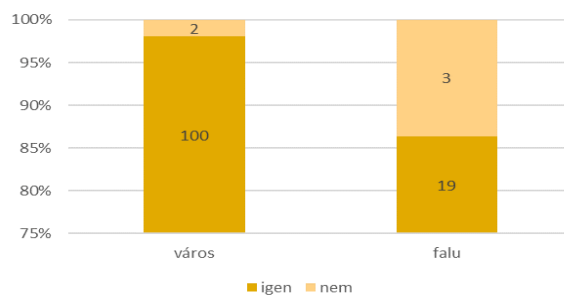
9. ábra. Nemek közötti eltérés a zeneórák kedvelésének tekintetében

Az osztályok szerinti eloszlása a zeneórák kedvelésének hasonló az életkor szerinti eloszlásához, elemi osztályokban kedvelik leginkább (98,04%), ezt követik a középiskolások (95,65%) és legkevésbé az általános iskolások rajonganak a zeneórákért (94%), de ez az eltérés nem szignifikáns.

10. ábra. Ciklusok közötti különbség a zeneórák kedvelésének tekintetében (n=124)

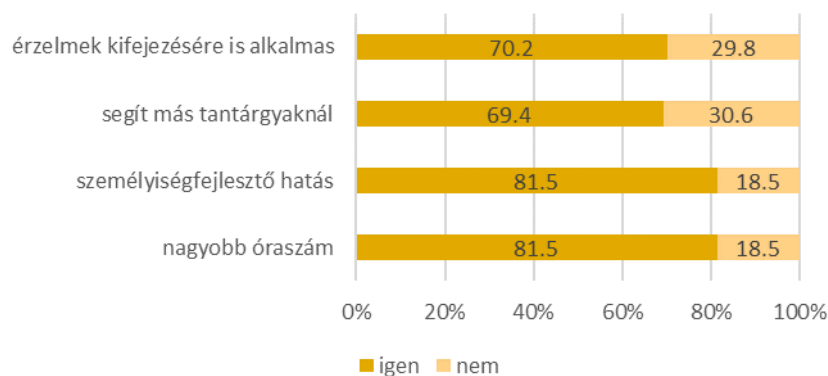
Szignifikáns eltérés mutatkozik a zeneórák kedvelése terén város és falu között (Pearson Chi-Square $t=6.375$, $df=1$ $p=0.012$). Míg városban a tanulók 98,04%-a kedveli őket, addig a falun élő diákok mindössze 86,36%-a. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy falun sok szakképzetlen tanár tanít művészeti tantárgyakat, hiszen az alacsony óraszám miatt nehéz címzetes tanárt találni ezekre az állásokra.

11. ábra. Helységtípus közötti különbség a zeneórák kedvelésének tekintetében

4.2. A tanulók véleménye a művészeti oktatásról általában

A megkérdezett diákok 70,2%-a vélekedik úgy, hogy a művészeti órák alkalmasak érzelmeik kifejezésére, ami azért is fontos, mert a tantervben igen kevés olyan óra szerepel, ami erre is hangsúlyt fektetne. Ugyanakkor 81,5% ért egyet azzal, hogy a művészeti tantárgyak befolyásolják a személyiségük fejlődését, 69,4%-uk pedig azt vallja, hogy más tantárgyak tanulásakor is hasznosítani tudják a művészeti órákon szerzett ismereteiket (12. ábra).

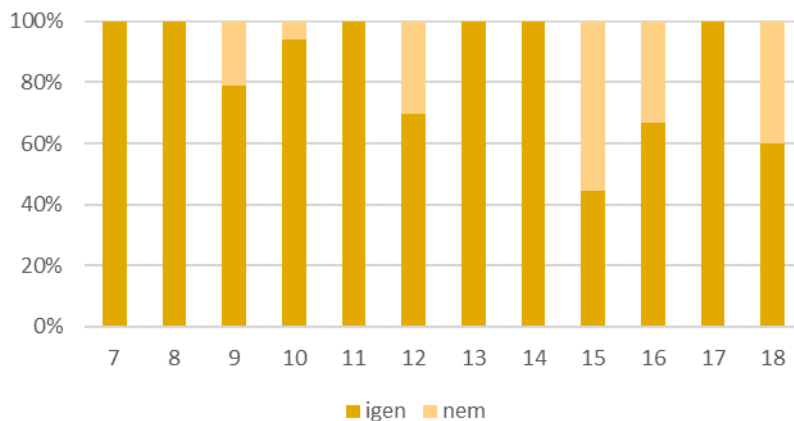

12. ábra. A tanulók művészeti oktatással kapcsolatos véleménye (n=124)

A fenti négy kérdésre adott válaszokat részletesebben is elemezzük az alábbiakban.

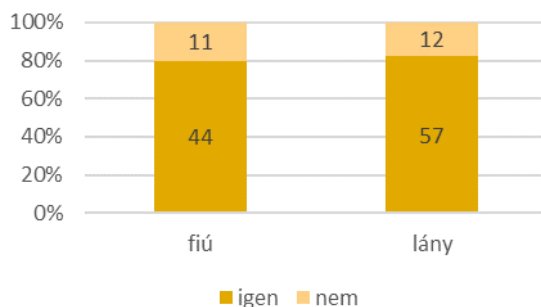
4.2.1. A tanulók véleménye a művészeti tantárgyakra szánt órakeretről

Arra a kérdésre, hogy szerepeltetné-e a művészeti tantárgyakat nagyobb óraszámúval az órarendben, a diákok 81,5%-a igennel felelt (12. ábra), és szignifikáns az igen válaszok és az életkor közötti összefüggés (Pearson Chi-Square $t=21.969$, $df=11$ $p=0.025$). Amint az a 13. ábrán is látható, 15, 16, 18 éves korban a legjelentősebb azok aránya, akik nem szeretnék magasabb óraszámúban foglalkozni a művészetekkel (55%, 33%, 40%), míg a fiatalabb diákok szinte teljes mértékben egyetértenének egy esetleges óraszámnöveléssel.

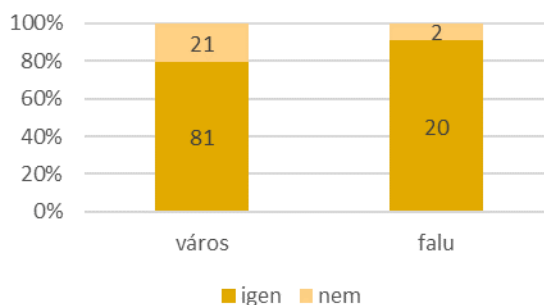
13. ábra – A tanulók óraszám-növeléssel kapcsolatos véleménye az életkor függvényében (n=124)

A nemek között nincs jelentős eltérés az óraszám növelésének tekintetében, a lányok (17,4%) és fiúk (20%) szinte egyenlő arányban feleltek nemmel a kérdésre (14. ábra).

14. ábra. A tanulók óraszám-növeléssel kapcsolatos véleménye a nemek függvényében

A helység típusának tekintetében sincs jelentős eltérés az óraszám növelésének kérdésében, habár – amint az a 15. ábrán is látható – falun alacsonyabb a nem válaszok aránya (10%), mint városban, ahol ez meghaladja a 20%-ot (15. ábra).

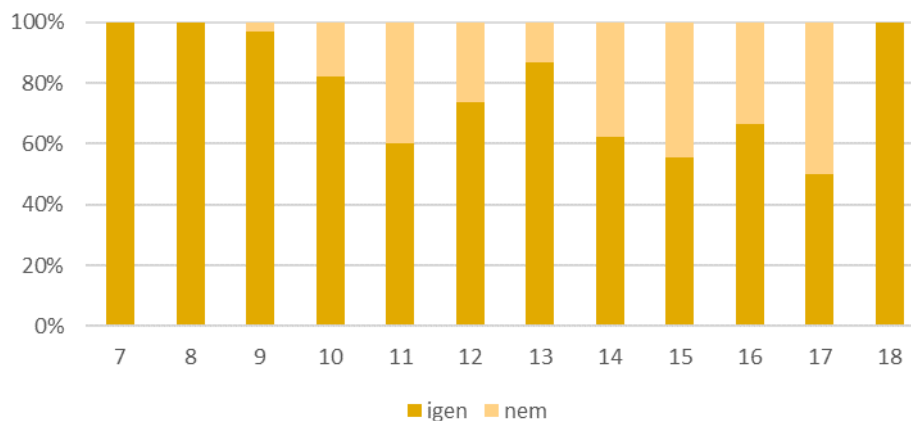
15. ábra. A tanulók óraszám-növeléssel kapcsolatos véleménye a helység típusának függvényében

Összességében elmondható, hogy a diákok szívesen tanulnának magasabb óraszámú művészeti tantárgyakat. Az érdeklődés elemi és általános iskolás korban magasabb ezen a téren, mint középiskolás korban, de abból kiindulva, hogy a művészeti oktatásnak hatása van olyan gondolkodási struktúrák, kognitív agyi funkciók kialakítására, amelyek a későbbiekben hozzájárulnak a hatékonyabb tanuláshoz, érdemes lenne elgondolkozni a művészeti órák számának növelésén, illetve olyan tantárgyakat

összekötő, komplex kompetenciafejlesztést szolgáló tevékenységek bevezetésén, amelyek a művészeteket is magukba foglalják.

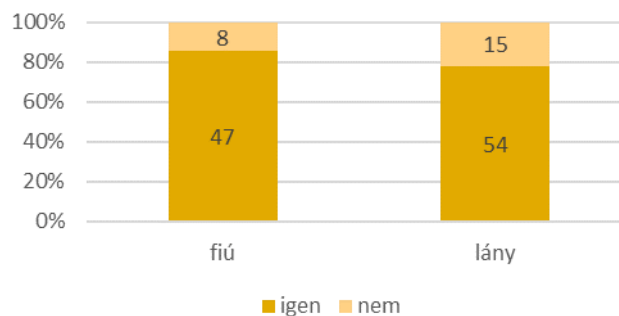
4.2.2. A tanulók véleménye a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásáról

A megkérdezett tanulók 81,5%-a vélekedik úgy, hogy az ének-zene, illetve képzőművészeti órák személyiségfejlesztő hatásúak. Az életkor függvényében nincs szignifikáns eltérés a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásának tekintetében, habár a 14–17 évesek állnak a legkritikusabban ehhez a kérdéshez (a 17 évesek 50%-a nem tapasztalt ilyen hatást) (16. ábra).

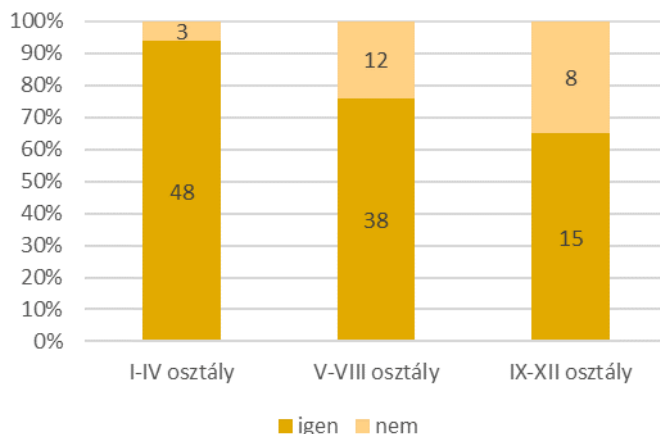
16. ábra. A tanulók művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásával kapcsolatos véleménye az életkor függvényében (n=124)

A lányok magasabb arányban (21,74%) értenek egyet a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásával, mint a fiúk (14,54%), de ez az eltérés sem szignifikáns (17. ábra).

17. ábra – A tanulók művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásával kapcsolatos véleménye a nemek függvényében (n=124)

Szignifikáns eltérés mutatkozik a különböző iskolai ciklusok és a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásának tekintetében (Pearson Chi-Square $t=10.411$, $df=2$ $p=0.005$). Az elemi osztályosok 94,12%-a, az általános iskolások 76%-a, míg a középiskolások mindössze 65,21%-a gondolja úgy, hogy a művészeti tantárgyak befolyásolják a személyiségük fejlődését (18. ábra).

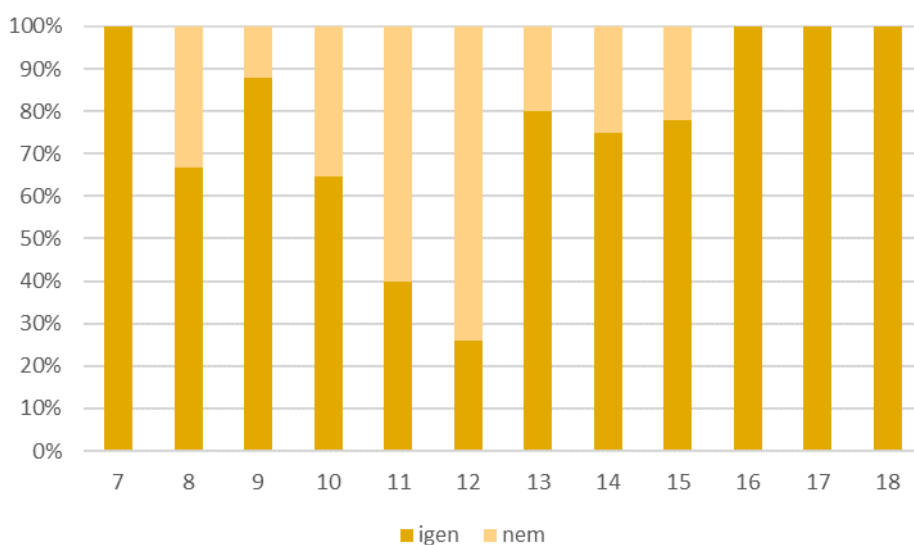
18. ábra. A tanulók művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásával kapcsolatos véleménye az iskolai ciklusok függvényében (n=124)

A megkérdezettek véleménye alapján a falu és a város között nem mutatkozik eltérés a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatása tekintetében, mindkét esetben 81,5% az igen válaszok aránya.

A középiskolások jelentősen kritikusabbak a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatását illetően az elemi és általános iskolásokkal szemben. Úgy tűnik, hogy más módszerekkel, eszközökkel kellene hozzájárulni a művészeti oktatáshoz a csökkenő óraszámok tükrében, ahhoz hogy valóban a diákok számára is érzékelhető és fontosnak tartott személyiségfejlesztő hatás tudjon létrejönni.

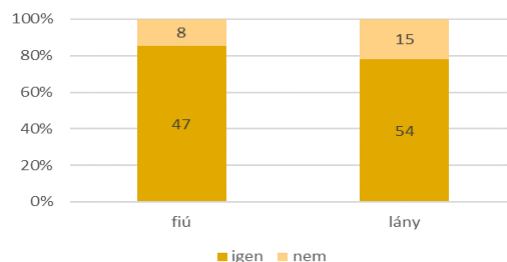
4.2.3. A művészeti órákon szerzett ismeretek hasznosítása más tantárgyak esetében

Közel 70% azon diákok aránya (69,4%), akik hasznosítani tudják a művészeti órákon szerzett ismereteket más tantárgyak (matematika, biológia, történelem, földrajz stb.) tanulásakor is, és ennek a kérdésnek az életkor szerinti lebontása szignifikáns eltéréseket mutat (Pearson Chi-Square $t=33.878$, $df=11$ $p<0.001$). Ebben a tekintetben a fiatalabbak kevésbé tudják felhasználni a tanultakat, mint az idősebb diákok, a legkritikusabbak a 10, 11, 12 évesek, akiknek 35, 60, illetve 74%-a az, aki nem tud hasznosítani más tantárgyak esetében művészeti órákon szerzett ismereteket (19. ábra).

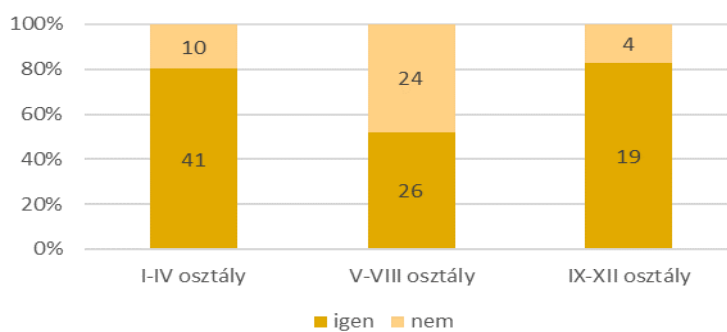
19. ábra. A művészeti órákon szerzett ismeretek felhasználhatósága más tantárgyak esetében az életkor függvényében (n=124)

A nemek között nincs szignifikáns eltérés a művészeti órákon szerzett ismeretek más tantárgyaknál való felhasználhatósága tekintetében, de a fiúk (85,45%) magasabb arányban képesek erre, mint a lányok (78,26%) (20. ábra).

20. ábra – A művészeti órákon szerzett ismeretek felhasználhatósága más tantárgyak esetében a nemek függvényében

A IX–XII. osztályos tanulók vélik leginkább azt, hogy a művészeti órákon szerzett ismeretek segítenek más tantárgyak tanulásában is (82,6%), őket követik az elemi osztályosok (80,39%), majd az V–VIII. osztályosok jelentősen alacsonyabb aránnyal (52%) (21. ábra). Ez az eltérés szignifikáns (Pearson Chi-Square $t=11.911$, $df=2$ $p=0.003$)

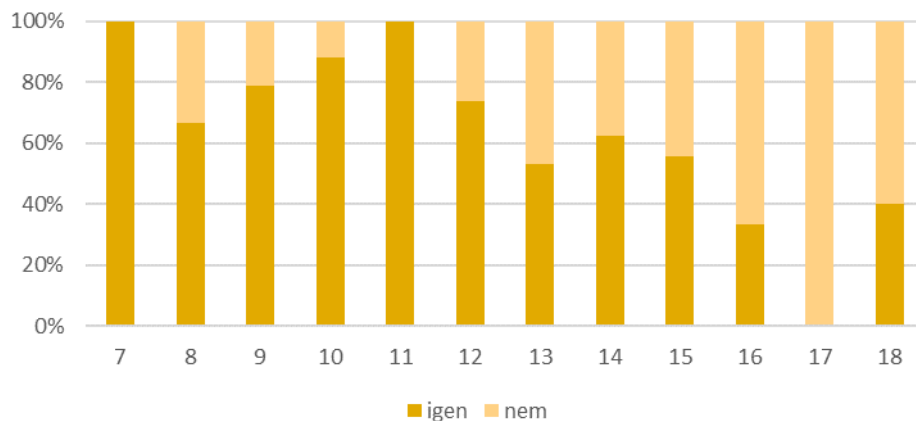
21. ábra. A művészeti órákon szerzett ismeretek felhasználhatósága más tantárgyak esetében az iskolai ciklusok függvényében (n=124)

Falu és város között ebben a tekintetben sincs szignifikáns eltérés, a tanulók közel 70%-a találja használhatónak más tantárgyak esetében is a művészeti órákon szerzett ismereteket.

Úgy tűnik, hogy az általános iskolában a legátjárhatóbb a művészeti tantárgyak és a többi tantárgy közötti szakadék, hiszen az V–VIII. osztályos diákok fele gondolja úgy, hogy a művészeti órákon szerzett tudást, tapasztalatokat nem tudja más tantárgyak esetében felhasználni, tehát ennek a korosztálynak lenne a legcélszerűbb bevezetni olyan tantárgyakon átívelő tevékenységeket, amelyek hidat biztosítanak az összefüggések megértéséhez, megéléséhez. Ilyen tevékenység/projekt lehet például a jövő iskola udvarának a megtervezése és berendezése, ahol a tervrajzok elkészítéséhez a perspektíva és egyéb rajzolósi és színezési technikák mellett nagyon fontos szerep jut olyan számtani és mértani ismereteknek, mint a sík- és téridomok, azok méretei, területe, kerülete, anyagszükségletek kiszámítása stb. Az ilyenszerű projektek hozzájárulnak a tantárgyak közötti kapcsolatok felismeréséhez és ezáltal a gyakorlati életben felhasználható tudás létrehozásához.

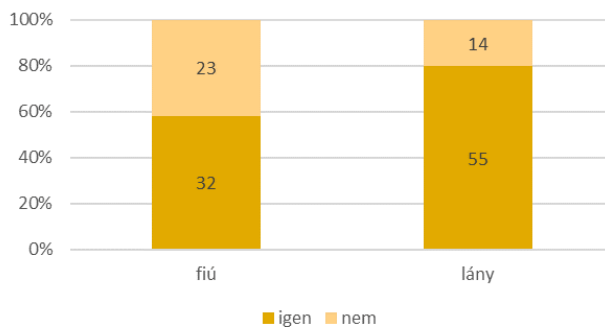
4.2.4. Érzelmek kifejezése a művészi alkotásokban

A megkérdezett tanulók 70,2%-a fejezi ki rajzaiban vagy a zenében érzéseit is, ebben a tekintetben nincs szignifikáns különbség a különböző életkorokban, habár tendenciákat lehet felfedezni: a 7–11 évesek körében magas az arány és aztán 12 éves kortól kezdődően egyre inkább csökken (22. ábra).

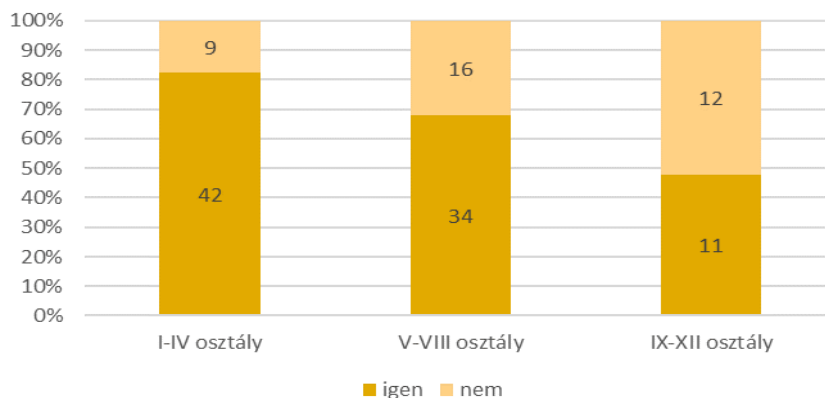
22. ábra. Érzelmek kifejezése a művészi alkotásokban az életkor függvényében

Az érzelmek kifejezése és a nemek között szignifikáns az összefüggés (Pearson Chi-Square $t=5.786$, $df=1$ $p=0.016$), a lányok (79,71%) gyakrabban fejezik ki érzelmeiket alkotásaikban, mint a fiúk (58,18%) (23. ábra).

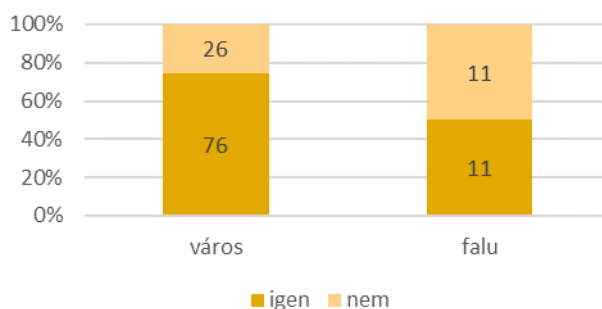
23. ábra. Érzelmek kifejezése a művészi alkotásokban a nemek függvényében (n=124)

Szignifikáns az összefüggés az iskolai ciklusok és az érzelmek alkotásokban való kifejezése között (Pearson Chi-Square $t=9.213$, $df=2$ $p=0.01$): az elemi osztályok esetében a legmagasabb az arány (82,35%), ezt követik az általános iskolások (68%), majd a középiskolások (47,82%) (24. ábra).

24. ábra. Érzelmek kifejezése a művészi alkotásokban az iskolai ciklusok függvényében

Az érzelmek alkotásokban való kifejezésében van egyedül szignifikáns eltérés falu és város között (Pearson Chi-Square $t=4.088$, $df=1$ $p=0.043$), míg a falun élő diákok mindössze 50%-a fejezi ki érzelmeit rajzokban, zenében, táncban, addig városban ez az arány 74,51% (25. ábra).

25. ábra – Érzelmek kifejezése a művészi alkotásokban a helységi típus függvényében

Ezen az eredményen abból a szempontból is érdemes elgondolkodni, hogy mennyire vannak tudatában a diákok annak, hogy érzelmeket fejezhetnek ki alkotásaikban, annak ellenére, hogy ez például a *Zenei nevelés* elnevezésű tantárgynak deklarált célja. A tantárgyi programban az első számú alapképesség, amit fejleszteni kívánnak a *Zenei nevelés* tantárgy által, a következőképpen megfogalmazott: Gondolatok, érzelmek és állapotok kifejezése bizonyos zeneművek előadása által. Annak, hogy vidéken az érzelmek kifejezése kevésbé valósul meg a művészeti alkotások által zene- és rajzórán, lehet a szakképzett pedagógusok hiánya is magyarázat, de a tanítás módszereiben, eszköztárában is kereshető a hiba.

A szaktermek, az eszközök és inspirációt szolgáló művek hiánya ugyanakkor csak az érem egyik oldala, hiszen legyen bármilyen elkötelezett egy művészettanár, középiskolában a heti félórán nagyon nehéz kialakítani, megteremteni azt a kapcsolatot a diákokkal, ami a tárgyi tudáson túl az érzelmek megélésére és kifejezésére is alkalmas, hiszen ezekre a folyamatokra idő kell. Ilyen szempontból érdemes lenne elgondolkodni a művészeti órák tömbösítésén a középiskolában, hiszen az idő egy fontos befolyásoló tényező mindenfajta elmélyülést igénylő tevékenység esetében és a művészeti tevékenységek ilyen jellegűek.

5. Következtetések

Tanulmányunkban a művészeti órák kedveltségét és diákok által tapasztalt hatásait, hasznát vizsgáltuk az erdélyi magyar nyelven tanuló elemi, általános és középiskolás tanulók körében.

Rengeteg kutatás, szakkönyv és tanulmány foglalkozik a művészeti oktatás személyiségre, tanulásra és az életben való boldogulásra kifejtett pozitív hatásaival, de mindezek ellenére az erdélyi magyar diákok nagyon keveset találkoznak iskolai keretek között művészeti tantárgyakkal és ezek aránya a tantervben folyamatosan csökken az életkor előrehaladtával. Ugyanakkor nagyon ritka a különböző tantárgyakat összekötő, művészeti elemeket is tartalmazó tevékenység az erdélyi iskolákban, amely a komplex kompetenciafejlesztést, az együttműködést, a problémamegoldást, az alkalmazkodást, az egész életen át tartó tanulás képességének kialakítását szolgálja.

Vizsgálati eredményeink szerint az iskolai rajz- és ének-zene órák a nagyon kedvelt tantárgyak közé tartoznak. Míg a rajzóra kedveltsége az életkor előrehaladtával folyamatosan csökken (elemi osztályokban a diákok 96%-a kedveli, általános iskolában 88%-a, középiskolában pedig már csak 65,21%-a), addig a zeneórákat az általános iskolások kedvelik legkevésbé (elemi osztályokban a diákok 98%-a kedveli, általános iskolában 94%-a, középiskolában pedig 95,65%-a).

A tanulók 81,5%-a örülne, ha a művészeti tantárgyak óraszámja megnőne és ugyanilyen arányban gondolják úgy, hogy a művészeti tantárgyak személyiségfejlesztő hatásúak. Ezzel kapcsolatban az életkor előrehaladtával egyre kritikusabbak lesznek, hiszen míg az elemi osztályosok 94,12% gondolja így, általános iskolában ez 76%-ra, középiskolában pedig 65,21%-ra csökken.

A tanulók közel 70%-a vélekedik úgy, hogy a művészeti órákon szerzett ismereteket más tantárgyak esetében is hasznosítani tudja, az általános iskolások körében a legalacsonyabb a transzfer lehetősége (50%).

A megkérdezettek magas arányban (70,2%) fejeznek ki érzelmeket rajz, festészet, ének és zene által, a lányok inkább, mint a fiúk, városi környezetben inkább, mint vidéken, és ez a tendencia csökken az életkorban való előrehaladással.

Hogy ezeknek az eredményeknek mi lehet a hátterében, azt nagyon sok szempontból lehetne vizsgálni. Jelen tanulmányban a művészeti tantárgyak tanterven belüli és az iskolai oktatásban elfoglalt helyére reflektálva magyaráztuk az eredményeket. Mivel ez egy korrelációs vizsgálat, és nem egy pedagógiai kísérlet, rengeteg más tényező is befolyásolhatja a kapott eredményeket, amelyeket nem állt módunkban kontrollálni. Ezért az eredmények elsősorban gondolatindítóak és tanulmányunk azt szeretné szolgálja, hogy nagyobb hangsúly kerüljön a művészeti oktatásra erdélyi viszonylatban, hiszen ezáltal hozzájárulhatna nemcsak a kulturális kompetencia kibontakoztatásához, hanem a művészetek által sok más kompetenciaterület fejlesztéséhez is.

Irodalomjegyzék

Avvisati, F., Jacotin, G., Vincent-Lancrin, S. (2013): *Educating Higher Education Students for Innovative Economies: What International Data Tell Us*, Tuning Journal for Higher Education, 223-240.

Collins, A. (2020): *Music education helps improve children's ability to learn*, <https://education.abc.net.au/newsandarticles/blog/-/b/2974240/music-education-helps-improve-children-s-ability-to-learn> (2020.05.06)

Falus K., Vajnai V. (2012): *Kulcskompetenciák komplex fejlesztése*. Modellek és jó gyakorlatok. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Knausz I., Karlowits-Juhász O. (2009): *A tanítás mestersege. Programcsomag a Pedagógusképző intézmények számára*, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., http://www.educatio.hu/download/eselyegyenloseg/esely_programcsomagok/A_tanitas_mestersege.pdf (2019.04.12)

Kodály Z. (1944): Mire való a zenei önképzőkör? In: Kodály Z. (1982). *Visszatekintés I*. Ed. Bónis, F., Budapest: Zeneműkiadó, 154–157.

Levitin D. J. (2006): *This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession*. New York: Dutton/Penguin.

Murfee, E. (1993): *The Value of the Arts, President's Committee on the Arts and the Humanities*, National Endowment for the Arts, Washington DC.

Nagy J. (2010): *Új pedagógiai kultúra*, Mozaik Kiadó, Szeged.

OMEN 3.371 din 12.03.2013 privind aprobarea planurilor-cadru pentru învățământul primar și a Metodologiei privind aplicarea planurilor-cadru de învățământ, http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/PI_cadru-actuale/Primar/1_OMEN_3.371_12.03.2013%20%20privind%20n_aprobarea_%20planurilor-cadru%20inv_primar%20si%20a%20Metodologiei%20privind%20aplicarea%20planurilor-cadru%20de%20invatamant.pdf (2020.04.12)

OMENCS 3590 din 5 aprilie 2016 Plan-cadru de învățământ pentru gimnaziu, http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/PI_cadru-actuale/Gimnaziu/OMENCS%203590_5%20apr%202016_Plan-cadru%20de%20C3%AEnvatamant%20pentru%20gimnaziu.pdf (2020.04.12)

ORDIN nr. 3410/16.03.2009 cu privire la aprobarea planurilor-cadru de învățământ pentru clasele a IX-a – a XII-a, filierele teoretică și vocațională cursuri de zi http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/PI_cadru-actuale/Liceu/1_OMECCI%203410_2009%20cu%20privire%20la%20aprobarea%20planurilor-cadru%20de%20invatamant%20pentru%20clasele%20a%20IX-a%20C3%A2%82%AC%E2%80%9C%20a%20XII-a,%20filierile%20teoretica%20si%20vocaționala%20cursuri%20de%20zi.pdf (2020.04.12)

Solso, R. (2001): *Brain Activities in a Skilled versus a Novice Artist: An fMRI Study*, Leonardo Journal, 2(1), vol. 34, 31–34.

Tyler, C. W., Likova, L. T. (2012): The role of the visual arts in the enhancing the learning process. *Frontiers in human neuroscience*, 6, 8. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2012.00008> (2019.05.10)

Vajnai V. (2012) A komplex kompetenciafejlesztést szolgáló megközelítési módok. In Falus K. Vajnai V. (szerk.): *Kulcskompetenciák komplex fejlesztése, Modellek es jó gyakorlatok*, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 18–31.

Vaughn, K., E. Winner (2000): *SAT scores of students with four years of arts: what we can and cannot conclude about the association*, Journal of Aesthetic Education, Vol. 34/3-4, 77–89.

Winner, E., Goldstein, T., Vincent-Lancrin, S. (2013): *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*, Educational Research and Innovation, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264180789-en> (2019.05.10)

Zeki, S. (1999) *Inner Vision: An Exploration of Art and the Brain*, Oxford University Press.

Szerző

Vargancsik-Thörök Krisztina Iringó, University of Art, Tirgu-Mures (Romania), Email: vargancsik.iringo@gmail.com

Köszönetnyilvánítás

Jelen kutatás a Magyar Tudományos Akadémia Domus Szülőföldi Ösztöndíj programjának támogatásával készült.

